

שבר ותיקון: שגרה וסדר ככלי בסיסי בעבודה עם ילדים ונוער במצבי סיכון

יהודית מנדלבוים

בעולמנו, גם בלי שניתן את הדעת או נשים לב לכך, יש מקום רב וחשוב לשגרת יום, לארגון ולסדר. הללו נדרשים לנו כדי להתקיים בביטחון המאפשר לנו לממש את יכולותינו השונות באופן מיטבי. לצורך המחשה, דמיינו לעצמכם בוקר דומה לזה:

אתם יוצאים למקום עבודתכם, ויודעים מהו סדר היום שלכם: פגישות אישיות, ישיבות, לוח זמנים. אתם מגיעים למשרד, לבנק, לבית הספר. בהגיעכם, ואחר כך בהמשך היום, מתברר שהחלק הראשון של היום הוחלף בחלקו השני, שפגישה אחת מתקיימת במקום שונה מהמתוכנן, ושפגישה אחרת מתקיימת עם אדם אחר, אך באותו נושא. אם גמישות היא חלק מרכזי באופייכם תצליחו בוודאי להעביר את היום הבלתי צפוי הזה בצורה סבירה. מקרה חד-פעמי שכזה לא יגרם לערעור דרמטי של מצב הרוח או של היכולת שלכם באותו היום. אך אם הדבר מתרחש באופן תדיר סביר להניח שיהיו לכך השפעות שונות על תפקודכם, על יכולותיכם ועל תחושת הביטחון הכללית בעשייה המקצועית שלכם. אולי אף יותר מכך, סבלנותכם, שלוותכם, יכולת התגובה שלכם לאירועים ישתבשו במידה ניכרת.

והנה תמונה דומה, מנקודת מבטו של תלמיד: שגרה בטוחה שבה שובץ עבורכם, לשמחתכם, יום לימודים בתכנית שרציתם, עם מורה מוכר ותכנית מסודרת. בפעם הראשונה המורה לא הגיע. בפעם השנייה הוא העביר חומר שונה מהמתוכנן. בפעם השלישית השתנה מקום הלימודים, ובפעם הרביעית הוא ביקש מכם לשנות את מקום הישיבה הקבוע שלכם בכיתה.

אחד המאפיינים המרכזיים של ילדים ונוער בסיכון, ואחת מהסיבות העיקריות המביאות אותם למצב של סיכון, הם חוסר קביעות, חוסר בהירות והיעדר סדירות בתהליך גדולם והתפתחותם. ביטחונם הבסיסי של ילד או ילדה מתערער מהיסוד עקב חוסר קביעות, בהירות וסדירות. המסגרת והתשתית שעליה הם צריכים לבנות את עצמם חסרות בהירות, יציבות וחוקיות מובנת. היכולת ללמידה, לניצול כישורים מולדים או לבניית חדשים דורשת את הדבר הראשוני הזה, שהיעדרותו מעמידה את המשאבים האישיים בסיכון תמידי.

גו'ן בולבי, פסיכואנליטיקאי בריטי, היה מהבולטים שחקרו ובדקו את השפעת הקשר עם ההורה על התפתחותו התקינה של הילד, ואף פיתח מודל סביב התקשרות זו. בולבי הדגיש את חשיבות הקשר עם דמות מבוגר קבועה ומיטיבה. הקריטיות של דמות זאת לתחושת הביטחון וליכולת של הילד לצמוח במחיצתה קשורה ביכולתה לייצר מציאות מובנית, עקיבה, גמישה במידת הצורך, ומתוך מחשבה; כזו שמכינה את הילד למצבים לא מוכרים, מוכנה לתגובותיו אליהם וקשובה לצרכיו.

בולבי הותיר את התקווה כי במקרה שחל בקשר הזה קלקול יכול קשר אחר לתקן את שהתעוות, ולייצר עבור הילד דפוסים מיטיבים מאלה שגדל עליהם. אך יש לזכור כי בתהליך התיקון הזה, ובהקבלה ברורה, כשרוצים לייצר מציאות אחרת יש להביא בחשבון לא רק מסירות, הקשבה לצרכים, קבלה והפגנת יחס אישי, אלא, ראשית את הבסיס החיוני כל כך של המסגרת שבה מונחת המציאות הזו.

משום כך משימתם הראשונה של בתי ספר דוגמת אלו של ברנקו וייס, שפניהם לטפל בילדים ונוער מרקע של סיכון ובמצבי סיכון, היא לבנות את התשתית החסרה הזאת. תפקידה הראשון של מערכת המקבלת ילד כזה היא ליצור קביעות בדמויות, בשגרות, בסדירויות. תפקידו המרכזי של מורה במערכת הזאת יהיה להגיע בקביעות, ללמד בכיתה מאורגנת ומסודרת, להיצמד למערכת קבועה, ואם יש צורך להפר אותה - להסביר זאת לתלמידים ולהכניס לכך; לבחון בחינה מדוקדקת נוהלי התנהגות שיהיו אפשריים לביצוע וכאלה שאפשר להיצמד אליהם. מוטב מעטים כאלה על רבים שאי-אפשר לאכוף אותם או להתמיד בביצועם. יש לנמק ולהסביר בקשה לעבור מקום בכיתה או לשנות את מקום השיעור, ועוד יותר - ללמד איך וכיצד מתקיימים בחינה או מצבים אחרים שבהם הילד/הנער צריך להיות במיטבו; יש להכין את התלמידים לכניסתם של תלמידים חדשים ולשינויים דחופים כשהם מתרחשים.

התנהלות מסוג זה מחזירה לנער ולנערה את ביטחונם בסביבה שלהם ובמבוגרים שמחזיקים אותה. החרדות בדבר אופייה ההפכףך של המציאות מופחתות. משתפרת היכולת לפעול מתוך תחושה וידיעה של הקורה סביב. מתחזקת תחושת היכולת להשפיע עליה, והידיעה מעודדת את האמון כי שינויים לא יקרו ללא סיבה והבהרה.

פעמים רבות מדי בחיים המוכרים להם המציאות אינה מובנית, אינה מתווכת, אינה מאורגנת, וחסר בה היגיון מתחשב, או לפחות ניסיון לתקן. יתרה מכך, בחייהם הבוגרים (צבא, מסגרת עבודה, לימודים וכיו"ב) יהיו הדברים האלה מסד ואבן בוחן. יכולתם להשתלב בעתיד במסגרות שבהן ההתנהלות אינה אישית, אינה מאוד מתחשבת ומשנה גבולותיה על פי צרכים משתנים, תהיה קשורה בהסתגלות הזו בהווה ובכך שתיעשה ביתר מחשבה והתחשבות. בית הספר יכול לשמש לתלמידים האלה "בסיס אימונים" לחייהם הבוגרים ומקום רך לתרגל את ההסתגלות הבלתי-נמנעת שמחכה להם בעתיד. כדי להשתלב ולהתקדם בתוך מציאות מיטיבה הם יזדקקו לאותם כלים שנמנעו מהם במקומות אחרים בחייהם.

כמה חשוב אפוא להשקיע לב ותבונה בבניית מסגרת ומצע קבועים והגיוניים עבור כל אותם תלמידים שאתם מכירים ואוהבים; מסגרת ומצע החוזרים על עצמם בביטחון של חלב המוענק לתינוק רגוע, הבטוח במציאותה הקבועה של אמו וביכולתה להגיב בהתאמה ובחיבוק מיטיב.

מקורות

בולבי, ג' (2016). בסיס בטוח: התקשרות הורה-ילד והתפתחות אנושית בריאה. תל אביב: עם עובד.

יהודית מנדלבוים, מנחת קבוצות מוסמכת, מטפלת מוסמכת בהבעה ויצירה, מלווה תחום טיפול וייעוץ בבתי הספר האתגריים ברנקו וייס